

ФЕНОМЕН КОНТРПЕРЕНОСУ В АНАЛІТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ МАРІО ЯКОБІ

THE PHENOMENON OF COUNTER TRANSFER IN MARIO YAKOBI'S ANALYTICAL PSYCHOLOGY

У статті здійснено аналіз книги швейцарського філософа, психолога Маріо Якобі «Зустріч із аналітиком». З огляду на те що автор книги був послідовником ідей Карла Юнга, розглядаються основні погляди на феномен переносу й контрпереносу в аналітичній психології з оперттям на колективне несвідоме і тлумачення сновидінь. За допомогою влучних цитат викладаються ключові позиції в практиці аналітика, робиться спроба знайти шляхи подолання особистісних проєкцій у ході здійснення глибинної психотерапії.

Проведений автором статті аналіз книги «Зустріч із аналітиком» доводить, що стосунки між аналітиком і клієнтом, які складаються впродовж певного часу, включають як реакцію переносу-контрпереносу, так і звичайні людські почуття. З'ясовується роль терапевтичних відносин і психологічна динаміка, що криється в їхній специфіці. Разом із тим доводиться думка, що глибоко відчуті й пережиті власний невроз і, як наслідок, усвідомити інсайт на шляху до його подолання – найбільш важливі умови для розвитку емпатії. Відтак культивується ідея, що стосунки з іншими людьми нейтралізують наші комплекси, інакше життя перетворюється на втечу від реальності.

Автор статті розмірковує про реальні переживання індивіда, пристрасті, страждання й табу, які є невід'ємною частиною життя людської психіки та, безперечно, виявляються на сеансі аналітичної психотерапії. Саме тому основна увага сконцентрована на психологічних тонкоцях людських взаємин, які виникають у будь-якій зустрічі, а особливо коли мова заходить про аналітичний процес, коли ці стосунки стають доволі глибокими. Стаття стане в нагоді не лише фахівцям-психоаналітикам, які бажають оцінити власну мотивацію, емпатію, а й тим, хто бажає пізнати структуру психіки, зрозуміти сутність індивідуальності, досягнути загадковий зміст юнганського аналізу.

Ключові слова: перенос, контрперенос, проєкція, аналітична психологія, архетип, невроз, фрустрація, емпатія, індивідуальність, патерн.

The article analyzes the book "Meeting with an analyst" by the Swiss philosopher and psychologist Mario Jacobi. According to the fact that the author of the book was a follower of the ideas of Carl Jung, the main views on the phenomenon of transference and countertransference in the analytical psychology with reliance on the collective unconscious and the interpretation of dreams. With the help of accurate quotes, key positions are being outlined in the practice of the analyst, an attempt is made to find ways to overcome personal projections during the implementation of deep psychotherapy.

The author's analysis of the book "Meeting with an Analyst" proves that the relationship between the analyst and the client, that develops over time, includes both the reaction of transference-countertransference, and ordinary human feelings. The role of therapeutic relationships and the psychological dynamics behind their specificity are clarified. At the same time, it is believed that to feel deeply and experience one's own neurosis and, as a result, to realize insight on the way to overcoming it – the most important conditions for the development of empathy. Thus, the idea is cultivated that relationships with other people neutralize our complexes, otherwise life becomes an escape from reality.

The author of the article ponders on the real experiences of the individual, passions, suffering and taboos, that are an integral part of the life of the human psyche, and, of course, find expression in a session of analytical psychotherapy. That is why the main idea focuses on the psychological subtleties of human relationships that arise in any meeting, and especially when it comes to the analytical process, when these relationships become quite deep.

The article will be useful not only for psychoanalysts who want to assess their own motivation, empathy, but also for those who want to know the structure of the psyche, understand the essence of individuation, to understand the mysterious content of Jungian analysis.

Key words: transference, countertransference, projection, analytical psychology, archetype, neurosis, frustration, empathy, individuation, pattern.

УДК 159.964

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.20.16>

Дрозд О.В.

к.пед.н.,

старший викладач кафедри педагогіки та інклюзивної освіти

Миколаївський національний

університет імені В.О. Сухомлинського

Постановка проблеми. Аналітична психологія та психотерапія зародилася на теренах фрейдівського психоаналізу, проте завдяки культурологічному складнику, який увів Карл Юнг, перетворилася в альтернативний напрям глибинної психології. Мету психотерапії К. Юнг і його послідовники (Марі-Луїза фон Франц, Аніелла Яффе, Іоланда Якобі, Еріх Нойманн, Арнольд Тойнбі) убачають в індивідуальності, яка здійснюється шляхом інтеграції психологічних складників особистості. Ключем від несвідомого, за К. Юнгом, є символічна функція психіки, закарбована в архетипах, які здійснюють

потужний вплив на особистість, формуючи її почуття, світогляд, цінності. Отже, правильне тлумачення архетипів має в потенціалі цілющий ефект, допомагаючи відчутти катарсис. Головна умова – щоб будь-яка спроба тлумачення архетипів не перетинала межу між уявою і мисленням, тому цей процес надзвичайно тонкий і диференційований.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У книзі «Зустріч із аналітиком» доктора філософії Маріо Якобі, колишнього викладача й директора Інституту К.Г. Юнга в Цюриху, порушується проблема переносу та контрпе-

реносу в практиці аналітика. Книга написана в 1989 році, доступна для розуміння як фахівця, так і пересічного читача, адже автор наголошує на очевидності природжених, спільних стереотипів емоційної та раціональної поведінки в будь-якій сфері людської діяльності.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити аналіз книги швейцарського філософа, психолога Маріо Якобі «Зустріч із аналітиком».

Виклад основного матеріалу дослідження. Маріо Якобі наводить чудові приклади власних сесій зі складними пацієнтами, які страждають неврозами, здебільшого через травмуючі стосунки з батьками. Аналітик відвертий із читачами, оскільки нерідко на сторінках книги зізнається, що були випадки, коли він почував себе безсилим і довго не отримував інсайт. Автор переконливо доводить, що «почуття в переносі виникають для компенсації недостатнього емоційного зв'язку» [2, с. 9]. Саме тому психоаналітик робить висновок, що «істинні відносини, справжній емоційний зв'язок дуже відрізняється від переносу й контрпереносу» [2, с. 10].

Письменник звертається до великого есе Карла Юнга «Психологія переносу» й погоджується з корифеєм у тому, що «кожен новий випадок, який вимагає серйозного лікування, є відкриттям, натомість кожен шаблонний крок у роботі заводить у глухий кут» [1, с. 167]. Разом із тим Маріо Якобі посилається на парадоксальну думку К. Юнга, що «психологічні теорії – це диявольська річ. Тому мій власний досвід навчив мене триматися якомога далі від терапевтичних методів, так само як і від діагнозів» [2, с. 13].

Маріо Якобі висловлює солідарність із К. Юнгом у тому, що «ненавидить сліпих послідовників, адже вважає, що кожна людина вільна, аби ставитися по-своєму до фактів, бо й сам не готує заздалегідь доктрини, як готують дрова, і сам наділений такою ж свободою» [2, с. 14].

Крім того, для повноти картини автор книги звертається й до ортодоксального психоаналізу З. Фрейда, наводить цитату: «Витіснені або невдоволені бажання мають тенденцію переноситися на новий об'єкт, а саме на аналітика». На думку З. Фрейда, «перенос дає змогу відшукати ядро невроту, зрештою, є необхідним чинником успішного психоаналітичного лікування». Отже, стає зрозумілим, що перенос є формою проекції.

Інтегрувавши класиків, Маріо Якобі описує один випадок із власної практики, де його клієнтка (дуже замкнена в собі, двадцятидворічна жінка) «принесла» свій сон, який побачила після першої аналітичної сесії. Якобі повідомляє, що мати молодшої клієнтки вкрай деспотична, набожна католичка, яка всіх дітей змушує безперервно молитися, якщо ж хтось із рідних

чинить опір, матір одразу хворіє, тим самим викликаючи в близьких людей почуття вини.

Так, на одному із сеансів дівчина розповіла Якобі свій сон, у якому аналітик давав їй прочитати книгу К. Юнга про божественне немовля. І винахідливий аналітик одразу це зробив у реальності. Він узяв із полиці вказану книгу. Але дівчина не змогла прочитати книгу, мотивуючи це браком розуму. Якобі ж убачає в цьому іншу причину, а саме: небажання дівчини читати книгу є справжнім актом опору її внутрішньому процесу зцілення, бо душевне одужання пацієнтки символізує завершення спілкування з аналітиком, а вона інстинктивно вбачала в ньому досвідченого цілителя, архетип «Мудрого цілителя». У цьому й полягає особливість роботи психоаналітика, бо перенос неусвідомлено викликає в пацієнта почуття глибокої прив'язаності до аналітика, а нерідко й пробуджує закоханість у нього. Автор книги зауважує, що дуже часто пацієнт поводить себе з аналітиком так само, як із близькими людьми.

Маріо Якобі переконаний, що психотерапевтичне лікування, на відміну від хірургічного втручання, залежить від співпраці аналітика і пацієнта. Якщо контакт не відбувся впродовж тривалого часу, варто припинити взаємодію. Більше того, як для Якобі, так і для пересічного читача, вражаючим відкриттям є думка Карла Юнга про «містичну співпричетність» стосовно взаємин несвідомого пацієнта й несвідомого аналітика. Цей міцний емоційний зв'язок може відбутися за наявності несвідомої єдності, злиття двох. Такий зв'язок існує лише в аналітичних стосунках і має назву «перенос-контрперенос», пояснюється базовою людською потребою злиття з іншою особистістю [1, с. 146].

Гіпотетично фрустрація й негативні переживання можуть призвести аналітика до певних інсайтів, особливо якщо між «А» (аналітик) і «П» (пацієнт) виникають телепатичні й синхронні явища. «Сьогодні кожен юнганський аналітик знає, що лікувати – це не його робота. Допомога може прийти тільки через зміну установки пацієнта, у результаті встановлення ним правильних взаємин зі своїм несвідомим», – уважає Маріо.

Цілком очевидною є позиція К. Юнга, про яку згадує в книзі автор: «Кожному психоаналітику задля уникнення невротичного або ілюзорного контрпереносу необхідна власна терапія». На фоні цього в Якобі виникають цікаві думки: «Якщо проблеми моїх пацієнтів самі по собі призводять мене в сум'яття, якщо вони не дають мені спокою, значить, що я наштовхнувся на якийсь свій матеріал, із яким я маю працювати» [2, с. 49].

Цікавими є думки М. Якобі про вплив переносу на сновидіння. Він пише, що немає нічого випадкового в зустрічі аналітика з пацієнтом,

який повідав першому свій сон. Сни нам не належать [2, с. 49]. У результаті «почуття, від-рефлексовані свідомістю, можуть слугувати індикатором певної реакції аналітика, яка не відповідає реальній ситуації».

У розділі книги «Нарцисизм і перенос» М. Якобі активно звертається до праць Х. Кохута, і тут уже з'являється юнгівське поняття «самість». Саме Х. Кохут у роботі з пацієнтами, які страждають на нарцисичні розлади, відзначив два типи переносу: дзеркальний та ідеалізуючий [2, с. 60]. Характеризуючи дзеркальний тип переносу, Маріо звернувся до грецького міфу про Зевса і Муз, які мали оспівувати й уславляти діяння Зевса. Тобто Х. Кохут показав цим міфом, що кожен індивід потребує визнання себе, своїх чеснот, прагне любові, вдячності через власне факт свого існування, інакше звідки візьметься адекватна самооцінка, тобто той самий нарцисичний баланс? Якобі пояснює це явище відсутністю базової довіри до світу, яка формується в ранньому дитинстві, бо в немовляти ще відсутня ідентичність, тому маля ідентифікує себе з матір'ю або особою, яка її замінює. А мама, як відомо, любить дитя безумовною любов'ю, насолоджуючись усім, що б воно не зробило.

Саме тому в пацієнтів зі дзеркальним переносом, на думку Маріо Якобі, спрацьовує механізм захисту: «Мені ніхто не потрібен, я абсолютно самодостатній». Відповідно, на консультацію такий пацієнт прийде тільки з метою поліпшення самооцінки, відновлення відчуття власної значимості. Як правило, такі особи не визнають факт свого нарцисизму. А в разі контрпереносу аналітик відчуває свою ницість, неповноцінність, убогство, знецінювання.

За Х. Кохутом, «грандіозний селф» – свідчення деградації, регресії, коли людина застряє на рівні інфантильних ілюзій стосовно власної персони [2, с. 63]. Від аналітика вимагається тривала демонстрація емпатійного опору, оскільки за відсутності емпатії пацієнт-нарцис буде сприймати роботу аналітика як марну витрату часу і яскраво демонструватиме йому свою зневагу. Тобто фактично аналітик, у розумінні нарциса, має виконувати роль пасивного слухача, нейтрального і співчутливого, який буде погоджуватися й позитивно підкріплювати гнів, агресію і заздрість клієнта, який маніпулює аналітиком (частина його селф, селф-об'єкт, за Х. Кохутом) [2, с. 67].

Автор книги звертається до казки «Білосніжка» братів Грімм, метафорично демонструючи в образі Королеви образ дзеркального нарциса, який в аналітикові хоче бачити лише власне ілюзорне сприймання себе, а в разі невинуватих очікувань може вилити потік ненависті. При цьому в пацієнта-нарциса можуть з'явитися страхи й ревності стосовно того, що аналітик комусь симпатизує

більше, ніж йому. Усі ці чинники перешкоджають просуванню ефективного аналізу.

Про ідеалізуючий перенос Маріо Якобі пише, що юнгіанською мовою він дуже нагадує проектування на аналітика архетипічних образів. Згідно з Х. Кохутом, «такий тип переносу базується на повторенні ситуації, у якій для розвитку свого селф дитина відчуває потребу не тільки в дзеркальній емпатійній реакції на своє існування й відчуття всемогутності, а й сприймає своїх батьків як усесильних, усезнаючих і досконалих» [2, с. 70]. Однак, як тільки приходить усвідомлення, що батьки не такі, як здавалося до цього, з'являється страшна фрустрація, яка, зрештою, допомагає людині стати зрілою, незалежною і дорослою. У цьому М. Якобі вбачає архетип Божества, який убачає пацієнт і в собі, і в аналітикові, ідеалізуючи його «духовне начало», чим іноді викликає надмірну надокучливість.

Цікавим, на наш погляд, є юнгіанський аналіз казки Г.К. Андерсена «Снігова королева», де на наших очах вихований, добрий хлопчик ураз перетворюється на грубого, жорстокого, цинічного підлітка, який висміює те, що ще недавно йому дуже подобалося. У Кая з'являються нові інтереси, це типова з погляду вікової психології ситуація дорослішання дитини: в один прекрасний момент ми помічаємо, що місце малюка зайняв дивний підліток, для якого батьки й загалом дорослі перестали бути авторитетом. Він грубить, огризається, знецінює все, що йому пропонують, і стійко прагне геть із батьківського дому в новий ідеальний, на його думку, світ. Саме так відбувається ініціація – таїнство, посвята. Своєрідний обряд, який символізує перехід особистості на новий етап. Тобто придбання більш високого статусу.

У книзі «Зустріч із аналітиком» М. Якобі описує давню зустріч із жінкою, якій довелося бути пацієнткою Карла Юнга. На запитання Якобі про те, який же він – Юнг, жінка захоплено відповіла: «Він як Бог!» [2, с. 73]. Отже, дзеркальний, архетипний, ідеалізуючий перенос – це терміни, що позначають несвідомі переживання пацієнта стосовно аналітика. На думку Маріо Якобі, у цих типах переносу криється несвідома потреба пацієнта певною мірою «використовувати» свого аналітика.

У наступному розділі «Перенос і стосунки між людьми» М. Якобі згадує книгу філософа М. Бубера «Я і Ти», знаходить паралелі з Ерос і Логос у психології. Автор розмірковує над позиціями «Я-Воно» і «Я-Ти» й висловлює думку: «Щоб ставитися якимось до істинної сутності «Ти», я маю знати, ким є «Я». А це відбувається в процесі диференціації між «Я» і «Ти»» [2, с. 89]. Часто в міжособистісних стосунках між «Я» і «Ти» «Ти» сприймається не як реально існуюча особистість, а як частина мене, немов

екран для проекції змісту моєї власної психіки. Саме ця обставина є причиною багатьох непорозумінь і чвар, адже зміст проблеми неусвідомлений, тому дії, слова й вчинки інших сприймаються викривлено, через призму власних патернів. Але «заради самих себе нам просто необхідні інші» [2, с. 95]. За К. Юнгом, індивідуалізація завжди пов'язана з міжособистісними взаєминами. Отже, чим більше ми усвідомлюємо себе, тим краще ми розуміємо відмінність іншої людини від нас.

Наступний розділ книги має назву «Взаємини між людьми в процесі аналізу», у якому розглядається межа між переносом і реальними людськими стосунками. М. Якобі порівнює психоаналітичну кушетку й аналітичне крісло, убачаючи в аналітичній бесіді більш продуктивну основу для взаємодії з пацієнтом на засадах конструкції «Я-Ти», у результаті якої й аналітик, і пацієнт відчують симпатію і дружні почуття. Але це в ідеалі.

Автор книги не наполягає на виборі якоїсь конкретної стратегії аналізу, підкреслюючи: «Мій досвід свідчить, що краще розпочинати аналіз на рівні, який знаходиться найближче до Его-свідомості пацієнта, працюючи з матеріалом несвідомого, який стосується особисті переживань пацієнта» [2, с. 120].

Найголовніше для аналітика – рефлексувати свої почуття, які виникають до пацієнта на початку, у ході роботи й по закінченню сесії. Аналітик має бути спокійним, здатним до концентрації уваги, мати стабільну й збалансовану психіку, власний життєвий досвід, виявляти чутливість до змісту слів пацієнта. На думку М. Якобі, кожен хороший аналітик має володіти широким спектром різноманітних внутрішніх переживань, які обов'язково варто диференціювати.

Що стосується оплати за роботу аналітика, то, на переконання М. Якобі, вона має бути обов'язковою, бо «ми витрачаємо свою енергію, щоб заробити гроші, і вкладаємо гроші туди, куди спрямована наша енергія» [2, с. 138]. Аналітик наполягає на тому, що сума сесії не повинна бути мізерною, інакше він ставить під сумнів свій статус фахівця та результати своєї діяльності, що загрожує появою контрпереносу. Пацієнт повинен усвідомлювати, що психічне здоров'я неможливо купити швидко, легко й дешево.

Отже, юнганство робить акцент на людських стосунках, на свободі думок і почуттів, спонтанних реакціях, творчості. Тут сутність і справжнє єство аналітика стають більш очевидними, ніж на кушетці.

Вибір саме цієї книги не випадковий, оскільки нам близькі ідеї аналітичної юнганської психології. Коли особистість стоїть на шляху зрілості, пошуку відповідей на екзистенційні питання, її хвилюють проблеми релігії,

містичні й загадкові явища буття. Саме тоді на часі глибоке осягнення змісту праць Карла Густава Юнга. Нам імпонує його відкриття «колективного несвідомого», ми виявляємо неабиякий інтерес до архетипічної структури психіки, до Аніми й Анімуса як енергетичних детермінант нашого єства.

Тема переносу яскраво проявлялася в житті Юнга, з появою на його сеансах пацієнтки Сабіни Шпільрейн, яка виявилася типовим прикладом переносу, коли пацієнт закохується в аналітика. Як відомо з досліджень біографів, батько Сабіни був суворою, деспотичною людиною, а атмосфера в сім'ї дівчини була задушливою і вкрай напруженою. Батько карав доньку, лупцював і принижував, але моменти наодинці з батьком перетворилися для юної Сабіни в сексуальне збудження, що згодом призвело до неврозу.

До речі, у деяких джерелах ідеться про те, що саме Сабіна стала причиною фатального конфлікту З. Фрейда та К. Юнга. І в цьому ми вбачаємо певний феномен, коли пацієнт стає першопричиною скандалу між двома аналітиками.

Нам імпонує, як іронічно М. Якобі називає аналітика «фахівцем із промивання мозку». На жаль, у пострадянській свідомості похід до аналітика ще й досі є чимось таким, що породжує осуд і недовіру. Ми цілковито погоджуємося з автором у тому, що перенос і проекція – це абсолютно природні процеси, які спостерігаються в будь-яких людських взаєминах.

Цікаво автор описав свій психоаналітичний досвід через історію, яка сталася ще на початку його практики, коли до нього на сеанс прийшов доволі відомий у всьому світі чоловік. Причому до цього він проходив аналіз в іншого, більш досвідченого та більш знаного аналітика, але під враженням від прочитаної М. Якобі лекції вирішив відвідати його сеанс. Юний аналітик розривався між комплексом підкорення й гордістю, що такий знаменитий пацієнт прийшов саме до нього. Маріо називає це явище «галюцинаторним контрпереносом», відверто констатує, що був осліплений власним нарцисичним комплексом, який позбавив його діагностичного чуття й перетворив на дурня.

У книзі зустрічаємо зворушливі рядки К. Юнга, з якими неможливо не погодитися, що гарним аналітиком народжуються, а не стають, але хороших фахівцем можна стати лише за умови глибоких знань із психології, а ще життєвого досвіду, який не знайдеш у жодній із книг, у яких описуються ситуації й випадки з практики. Для розвитку емпатії треба бачити на власні очі психопата, істеричку, соціопата тощо. Треба знати ціну сльозам і горю, отже, гарним аналітиком можна стати тоді, коли ти сам «поранений цілитель», головне подолати страх, який є лише переносом.

Висновки з проведеного дослідження.

Актуальну й парадоксальну проблему порушив автор книги: Людина зіткана з протиріч, людина – надзвичайно складне створіння, а її стосунки з людьми – ще складніші. З одного боку, щоб досягнути єдності з іншими, людині потрібне спілкування. З іншого ж боку, у людини існує діаметрально протилежна потреба: у відособленні, збереженні власних кордонів, свободі й незалежності. І ці потреби полярні. Спроба бути самим собою в стосунках із партнером, водночас залишаючись чесним що до самого себе – заняття вельми ризиковане й суперечливе, часто викликає страждання.

Усі образи і гнів, які ми відчуваємо щодо інших, дають можливість трансформуватися, збагнути істину: «Люди не кращі й не гірші, а просто інші». Саме наші надмірні очікування від інших провокують наші образи. І взагалі, переживши певні ситуації, у яких ми почуваємо приниженими або використаними, ми розуміємо: як це воно, стаємо більш чутливими, або робимо висновки й закриваємо свою душу для тих, хто перетворив у зло нашу довіру. Отже, страждання нас збагачують,

відкривають наші внутрішні ресурси, допомагають розуміти й пробачати.

Сьогодні ця тема є актуальною й у контексті міжетнічної взаємодії, адже без толерантності світ може опинитися в загрозі. Глобалізація і міграція, з одного боку, розширили горизонти взаємодії, а з іншого – зробили людей ворогами, ксенофобами й маргіналами. Тому дуже важливо в наш непростий час просто зупинитися та замислитися над тим, що ця людина не обирала собі розріз очей, форму носа, колір шкіри тощо. Вона, так само, як і Я, має свої потреби, мотиви, недоліки та мрії. І саме в той момент прийде осмислення того, чому саме на цій людині я хочу вимістити свою злість і гнів. А може, причина такої реакції на іншого криється в мені самому. Книга змушує подивитися на світ іншими очима, збагнула свою Тінь, зрозуміти, що багато відповідей на риторичні запитання криються в глибинах душі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Юнг К.Г. Избранное. Минск : ООО «Попурри», 1998. 448 с.
2. Якоби М. Встреча с аналитиком. Феномен переноса и человеческие отношения. Москва, 1996. 180 с.